

Романова Н. В.

Київський національний лінгвістичний університет

АСОЦІАТИ СЛОВА-СТИМУЛУ WUT: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ (на матеріалі спрямованого асоціативного експерименту)

Характерною особливістю мовознавства першого десятиліття XXI століття є вивчення мовленнєвої діяльності, міжкультурної комунікації, мовної свідомості представників різних етносів [1:74]. Вважається, що найкращим матеріалом для окресленої проблематики є "асоціативне поле окремого слова-стимулу, одержане внаслідок проведення вільних та спрямованих асоціативних експериментів" [2:62]. Сюди необхідно додати й ланцюговий асоціативний експеримент, який тлумачать як різновид вільного асоціативного експерименту [12:5-6]. Деякі дослідники називають ланцюговий асоціативний експеримент експериментом із тривалішою реакцією [12:18].

Зупинимося коротко на природі наведених асоціативних експериментів (АЕ). Так, *вільний* АЕ передбачає миттєвість реакції першим словом, що спало на думку досліджуваних на пропоноване слово-стимул. Часовий проміжок між стимулом і реакцією повинен бути, за Р. М. Фрумкіною, мінімальним [3:191], тобто тут розмірковуванням немає місця, асоціації постають як спонтанні, неконтрольовані, несвідомі. *Спрямований* АЕ (САЕ) суттєво обмежує свободу процесу асоціювання й ущільнює до певної кількості зв'язки слова-стимулу і ставлення досліджуваних до них, оскільки "направляє" асоціації в бажане для дослідника русло, звужує асоціативний простір досліджуваних до меж певної категорії, певного поняття чи явища, спричинює дистанціювання асоціативного ядра і периферії. За таких обставин асоціації формально є контрольовані, унормовані, свідомі.

О. О. Леонтьєв стверджує єдність САЕ та контрольованого АЕ [12:5-6]. Дозволимо собі нагадати, що контроль (від фр. *contrerôle* — подвійний список) як вид діяльності передбачає перевірку чогось, когось. Перевіряти означає насамперед з'ясувати правильність, точність, якість, властивість, наявність або відсутність чого-небудь [13:562]. Тут велике значення для контролю має правильний вибір критеріїв оцінки.

У психологічній літературі розрізняють кількісну (наприклад, окомір) та якісну (наприклад, оцінка особистості, її поведінки) оцінки [14:126]. Кількісна оцінка феномена викристалізовується як множинність його частин і зв'язків, якщо феномен підлягає обчисленню, та як порівняння "величини зоровсприйнятих об'єктів, інтервалів між ними і відстаней до них" [15:128]. При якісній оцінці необхідно встановити "зв'язок між ним і ціннісною орієнтацією особистості або групи" [15:132]. Очевидні відмінності між САЕ і контрольованим АЕ зумовлюють їх більш чітку диференціацію. Під САЕ у контексті нашої роботи розуміємо не стільки програмування асоціативних процесів, скільки *множину вибору всіх реальних і можливих варіантів асоціацій у руслі індивідуального життєвого й*

емоційного досвідів, а також знань досліджуваних про об'єкт САЕ за категорією "Емоції, почуття людини".

Щодо ланцюгового АЕ, реакції тотожні вільному АЕ. При цьому виміряється загальний обсяг відповідей-асоціацій за одиницю часу (найчастіше за 1 хвилину), ігнорується тривалість латентного періоду формування асоціацій. Головним індикатором якості ланцюгових асоціацій є структура асоціативного ряду [4:149-151]. До недоліків цього різновиду АЕ належить значна залежність між послідовністю реакцій. Наголошують на тому фактові, що "предъявленная реакция является фактически не реакцией на первоначальный стимул, а реакцией на предшествующую реакцию, оказавшуюся новым стимулом. При этом четко разграничить подлинные стимулы, породившие ту или иную реакцию, оказывается крайне сложно, так как стимул и все вызванные им реакции находятся в определенных, чаще всего смысловых связях" [5:31].

Близькість усіх аналізованих АЕ полягає не лише у присутності в них найбільш частотних слів мови чи слів, що входять до складу певної лексико-семантичної групи або ряду. Будь-який АЕ є *граничним запитуванням про зміст слова-стимулу тут і тепер*. Слово-стимул може містити в собі різну кількість лексико-семантичних варіантів, питома вага яких буде різною, різною буде і частота зустріваності їх у відповідях-реакціях. Отже, одержані асоціати стають носієм актуалізованих лексико-семантичних варіантів, які можуть бути недоступними лексикографічній кодифікації чи текстовій реалізації. Саме це й зумовило насамперед вибір теми наукового розшуку. **Актуальність** статті визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на всебічне вивчення семантичних процесів мовних одиниць, що відбуваються в комунікативному акті й впливають на зміст міжкультурного спілкування й порозуміння.

Мета пропонованої студії — комплексний аналіз результатів САЕ на слово-стимул *Wut*, виявлення основних типів асоціацій, інвентаризація семантики асоціатів, отриманої у перебігу САЕ.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати одержані результати САЕ з лінгвістичної, психолінгвістичної та психологічної точок зору; 2) виявити специфіку семантики одержаних асоціатів; 3) окреслити зміст асоціативного поля *Wut* й зіставити його із ситуативно-тематичним полем (СТП).

Німецькомовне *Wut* зі значенням "**1** *heftiger Zorn, Raserei; 2 übertriebene Neigung für etw., übersteigerte Begeisterung*" [16:1089] релевантне не лише інтенсивності форми вияву емоційного негативного стану гніву, а й найбільшому від прихильності відхиленню, тобто вказує на девіантну поведінку індивіда, яку можуть зумовлювати моральні або поведінкові цінності, власні корисливі інтереси, несправедливість, яка панує в суспільному житті або нерозумність суспільного устрою. Крім того, *Wut* репрезентує інтенсивність психічних станів і процесів, у яких відображено гнів і лють людини, її суб'єктивне переживання подій і неспокійне ставлення до навколишньої дійсності: "ein sehr heftiges Gefühl von Ärger u. Zorn, bei dem man *mst* sehr laut wird" [17:1243]. *Wut* — це і гранична межа негативної вербальної й невербальної неконтрольованої поведінки індивіда:

"*sich in heftigen, zornigen Worten und / oder unbeherrschten Handlungen äußernder Zustand äußern*" [18:1108].

Цікаво, що семантика *Wut* у українській мові постає як інтенсивний емоційний стан гніву та медичний термін, що застосовується для позначення: а) страху води як рідини (гідрофобія), б) гострого інфекційного захворювання ссавців і людини, що викликається слиною хворої тварини (сказ) [19:498]. У цьому сенсі *Wut* є "висловлюванням граничності" порогу вияву хвороби індивіда, котрий контактував із хворими тваринами на сказ. Синонімія терміна є результатом схожості зв'язаних із ним понять. Терміни, як слушно зауважує Р. К. Махачашвілі, "виникають у момент *спеціального* акту "ім'ятворення" (або термінотворення) і не являють собою продовження вживання звичних слів" [6:37]. Ідеться про штучний характер терміна як витвір розуму науковців, термінологічне поле, яке замінює йому контекст, сполучуваність, валентність, системні зв'язки терміна. А втім ця проблема виходить за рамки пропонованої статті, вона може бути і повинна стати предметом спеціального дослідження.

Фактично ж емоційний стан *гніву* активується будь-яким обмеженням свободи діяльності людини, перешкодами на шляху досягнення бажаного [7:241]. Тут на передній план висувається поняття відповідних *умов середовища*, що викликають *гнів* і *чинників*, які провокують вияв гніву.

Попередньо зазначимо, що серед одержаних нами у перебігу САЕ стереотипних асоціатів зареєстровано також агресію (*Aggression* (5)). Гадаємо, що наведена агресія має соціальну природу: демонстрування насилля на телеекрані, в мережі Інтернету, детальна й ілюстрована подача в ЗМІ, емоційно-образне зображення культу сили, ефекту зброї, безкарності тощо в детективній літературі, агресивні дії та поведінка батьків щодо дитини, суспільства щодо "іногородців" в цілому. Звичайно, підвалини цих та інших соціальних агресій можуть перегукуватися, перехресчуватися із біологічною, психологічною, культурною чи іншою агресією, але вони не є тотожними явищами. Скажімо, біологічна агресія не тотожна соціальній і не є її частиною, а співвідноситься з вродженими інстинктами й потягами. Накопичення агресивної енергії в організмі є періодичним і потребує виходу або трансформації (В. Мак-Дугалл, З. Фройд, Л. Лоренц). Отож, щоб уникнути саморуйнації, адаптуватися, вижити й продовжити свій рід, людина повинна позбутися деструктивної енергії у вигляді *гніву*, *люті*, *шаленства*. Психологічна агресія розглядається дослідниками як відповідь індивіда на фрустрацію, яка пробуджує в людини стан емоційної активації (*гнів*) (Д. Доллард, Л. Берковіц та ін.). Цей різновид агресії наводить на роздуми про те, що психічно здорова особистість може й повинна контролювати й стримувати свою агресію, звести її до мінімуму. Тут необхідно розробити або використовувати певні психологічні методики, направлені на нейтралізацію негативного феномена. Витоки культурної агресії апелюють до етичних і моральних норм конкретного етносу, національних особливостей його культури й традицій (вендети у сербів, чорногорців, італійців, кавказців, кровні війни, помста за зганьблену честь) (А. Маслоу, Л. Е. Орбан-Лембрик та ін.). За таких обставин гнів як підґрунтя агресії є мірою злиття моральної свідомості із експресією, показником форми культурно-історичного розвитку суспільства, своєрідним маркером і попереджувачим сигналом міжкультурного спілкування.

Повертаючись до семантики слова-стимулу *Wut*, зауважимо, що нами було використано САЕ: на кожне написане слово-стимул досліджувані повинні були дати те слово-асоціацію, що *перша* спала їм на думку в розрізі категорії "Емоції, почуття людини".

Вік респондентів коливається від 15 до 69 років. Це мешканці різних куточків Німеччини, зокрема м. Берлін (3), Вупперталь (2), Галле (2), Гейдельберг (1), Дортмунд (1), Дрезден (8), Дюссельдорф (10), Кельн (1), Кіль (2), Майнц (26), Мастріх (1), Мюнстер (1), Мюнхен (20), Падерборн (1).

Форма проведення САЕ – 1) макрогрупова (Дрезден, Дюссельдорф, Майнц, Мюнхен), 2) мікрогрупова (Вупперталь, Галле, Кіль), 3) індивідуальна (інші наведені міста).

Кількість досліджуваних — 79 осіб: 59 жінок і 20 чоловіків. Жіноча домінантність визначається специфікою майбутньої професії, активною життєвою позицією, емоційною зрілістю, комунікабельністю.

Рід занять респондентів є розмаїтим: учениці й учні середньої ланки (3), студентки й студенти педагогічних і філологічних факультетів університетів м. Майнц (26), Мюнхен (20), спеціалісти у різних галузях виробництва: а) технічній (8), б) медичній (5), в) соціальній (4), г) економічній (3), г) юридичній (3), д) обслуговування (2) та студентки, котрі ще не визначилися із своєю майбутньою професією, хоч і вивчають іноземну філологію (3).

Форма подачі слів-стимулів і викладення відповідей-реакцій — письмова.

Термін проведення САЕ — лютий-березень 2012 р.

Респондентам було пред'явлено подразники у вигляді 25 слів-стимулів, щоб викликати категорійно спрямовані асоціації. Розглядуване слово-стимул належить до списку III кластера (імпліцитно) "Негативні фундаментальні емоції", його інвентарний наскрізний номер 12.

Нами зареєстровано 79 чи 100% асоціатів. Отже, маємо можливість простежити психологічно реальне значення *Wut* у "діалозі" з лексикографічним, що дається як стереотипне й позачасове.

Аналіз відповідей-реакцій, вироблений у психології й психолінгвістиці, охоплює три напрями: лінгвістичний, психолінгвістичний і психологічний [9:93], два принципи — формальний і змістовий. Зрозуміло, що лінгвістична характеристика включає аналіз сказаного й вираженого мовою, психолінгвістична характеристика — сказаного й вираженого мовною особистістю, психологічна характеристика — сказаного й вираженого в дійсності [7:108-109]. У цьому контексті асоціат убачається як трихотомія "ідеальне — матеріально-ідеальне — матеріальне".

З огляду на *формальний* аналіз, розглядаються фонетичні, словотвірні [9:109] і граматичні асоціації [10:93]; *змістовий* аналіз — це виділення парадигматичних, синтагматичних і / чи тематичних типів відношень між стимулом і реакцією [9:109]. Отже, семантика асоціата як лінгвістичного явища буде окреслена формулою "образ і мовний рівень", семантика асоціата як психолінгвістичного явища — формулою "гештальт і словесний образ", семантика асоціата як психологічного явища — формулою "гештальт і оцінка".

Для *лінгвістичного* аналізу одержаних асоціатів виходитимемо із формально граматичного рівня, де можна виділити три різновиди реакцій:

1) реакція-**словоформа** (68 чи 86,08%), яка представляє собою асоціат аналогічного граматичного класу, що й слово-стимул [11:300], у нашому випадку це — іменник: *Aggression* (5), *Arbeit*, *Ärger* (2), *Ausbruch*, *Ausflippen*, *Befreiung*, *Blitz*, *Böse*, *Chaos*, *Chef*, *Eifersucht*, *Emotion* (2), *Enttäuschung*, *Ernst*, *Explosion*, *Freude*, *Gefühlausbruch*, *Geld*, *Hass*, *Hilflosigkeit* (4), *Kauslasser*, *Konflikt*, *Kontrolle* (2), *Kontrollverlust*, *Konzeption*, *Kopf*, *Laut*, *Mut*, *Papa*, *Probleme*, *Rage*, *Rot* (5), *Schmerz*, *Schreien* (2), *Sprachlosigkeit*, *Stau*, *Streit* (2), *Trauer* (2), *Unbeherrschtheit*, *Unfairness*, *Ungerechtigkeit* (2), *Unverständnis*, *Unzufriedenheit* (2), *Verrat*, *Verzweiflung* (2), *Weinen*, *Zorn* (4);

2) реакція-**словосполучення** (9 чи 11,39%), де асоціат належить до іншого граматичного класу, ніж слово-стимул, і може утворювати із словом-стимулом словосполучення предикативного або атрибутивного характеру: *böse*, *hilflos*, *rot* (6), *verrückt*;

3) реакція-**синтагма** (2 чи 2,53%), яка, очевидно, є стереотипною для респондентів і може проявитися в їх мовленні на синтаксичному чи текстовому рівнях: *sauer sein* (2).

Найпоширенішою реакцією є реакція-**словоформа**, що може свідчити про той факт, що слова існують у фонді мовної пам'яті як віртуальні, номінативні мовні одиниці, що активізують конкретні (*Chef*) (11 чи 13,92%), абстрактні (*Aggression* (5)) (51 чи 64,56%) й збірні **поняття** (*Schreien* (2)) (4 чи 5,06%); **категорії**: "свобода" (*Befreiung*), "зло" (*Böse*), "колір" (*Rot* (5)), "психологія" (*Unbeherrschtheit*), "слабкість" (*Hilflosigkeit* (4)), "емоції" (*Hass*) (всього 30 чи 37,97%); **уявлення** про негативну властивість носія дій (*Kauslasser*) (1,27%).

Отже, поняття, категорії і уявлення є мірою асоціатів *Wut*. Узагальнено, їх співвідношення є прямо пропорційним: що більше понять, то менше категорій, що більше категорій, то менше уявлень. Безумовної протилежності між ними не існує. За своєю суттю поняття — це збереження істотних ознак об'єктів, категорія — це збереження певного інваріанта ознак об'єктів, уява — це відтворення збережених істотних ознак і / чи інваріантної ознаки і витвір нового образу об'єктів. І збереження, і відтворення, і творення є акт розуму. Як уже зазначалось, ключовими компонентами розуміння будь-яких фактів є достатні знання та життєвий досвід людини: зміст одержаних асоціатів корелюватиме із глибиною знань і емоційним досвідом досліджуваних, умінням цілеспрямовано інтерпретувати фрагменти об'єктивного світу.

До основних граматичних характеристик наведених прикладів належать:

1) загальне функціональне навантаження мовних одиниць — слово (77 чи 97,47%), як наприклад: *Papa* і словосполучення (2 чи 2,53%), як наприклад: *sauer sein* (2); слово, будучи, особливою формою відображення об'єктивної дійсності, не лише позначає предмети чи явища, а й дає змогу людині оперувати речами мисленнево навіть при їх відсутності, здійснювати розумові дії і експерименти над предметами чи явищами; тут семантика асоціатів є відносно вільною й функціонально дифузною; словосполучення як рівноправна одиниця номінації є завжди складною назвою (В. В. Виноградов), утвореною за тією чи іншою структурною схемою, має насамперед конкретну семантику, апелює до певної ситуації комунікативного акту; можна констатувати, домінування слова корелює із завданням нашого САЕ;

2) гомогенний характер лексико-граматичного класу слів — повнозначні частини мови, в тому числі: іменники (68 чи 86,08%), прикметники (10 чи 12,66%), дієслова (1,27%); домінування іменників указує на предметність відчуття й сприйняття навколишнього світу досліджуваними;

3) особливість форми викладення асоціатів — іменники подаються без артикля, як наприклад: *Weinen*, тобто акцентується суто значення, а не граматичні категорії слова; прикметники — в позитивній формі, два різновиди — якісні, як наприклад: *rot* (6), відносні, як наприклад: *verrückt*; дієслова постають як копулятивні мовні одиниці, наприклад: *sauer sein* (2);

4) категорія числа — однина, як наприклад: *Arbeit* і множина, як наприклад: *Probleme*;

5) засіб утворення "словника-асоціатів" досліджуваних — словотворення (*Ausflippen*), зміна значення слова (*Blitz*), запозичення (англ. *Ausflippen*, *Explosion*, (*Un*)*fairness*, гр. *Chaos*, лат. *Aggression* (5), *Konzeption*, *Kopf*, *Probleme*, фр. *Chef*, *Emotion* (2), *Kontrolle* (2), *Papa*, *Rage*);

6) тип словотворення слів "словника" — прості (35 чи 44,3%) (*Zorn* (4)), похідні (41 чи 51,9%) (*Sprachlosigkeit*), складні (3 чи 3,8%) (*Kontrollverlust*); підґрунтям домінування похідних слів є пізнавальна діяльність досліджуваних, що формується в надрах культури мовної спільноти;

7) спосіб словотворення: 1) суфіксальний (*Befreiung*), 2) префіксальний (*Un**gerechtigkeit*), 3) конверсивний [дієслова] (*Weinen*), 4) словоскладання (*Kauslasser*); зареєстровано семантичні зв'язки між асоціатами в словотворчому процесі, наприклад: *Ausbruch* і *Gefühlausbruch*; *böse* і *Böse*; *hilflos* і *Hilflosigkeit* (4); *Kontrolle* (2) і *Kontrollverlust*; *rot* (6) і *Rot* (5).

8) походження мовних одиниць — питомі, як наприклад: *Trauer* (2) і запозичені (див. приклади вище).

У семантичній структурі одержаних асоціатів на слово-стимул *Wut* виділяються три різновиди сем: 1) **негативні** (48 чи 60,76%), як наприклад: *Böse* ("böse — 1. a) *moralisch schlecht; verwerflich*; b) *auf gefährliche Weise übel, unangenehm, schlimm*; 2. a) (fam.) *ungezogen, unartig*; b) (ugs.) *ärgerlich, zornig, wütend*; 3. (ugs.) *(von bestimmten Körperteilen) entzündet*; 4. <verstärkend bei Adjektiven und Verben> *sehr, überaus*" [18:234]), 2) **нейтральні** (26 чи 32,91%), як наприклад: *Mut* ("*Mut — Bereitschaft, seine Angst zu überwinden und etwas zu unternehmen, auch wenn es schwierig oder gefährlich ist*" [18:663]), 3) **позитивні** (5 чи 6,33%), як наприклад: *Freude* ("*Freude — 1. Gefühl des Frohseins*; 2. *alles Beglückende, Schöne, was jmdn. erfreut*" [18:395]). Домінування в семантичній структурі одержаних асоціатів негативних сем пов'язане, передусім, із специфікою значення слова-стимулу. На наш погляд, надзвичайно важливим є питання співвідношення самого змісту поняття *гнів*, життєвого досвіду, характерологічних рис і особливо виховання досліджуваних. Виховання спроможне нейтралізувати, пом'якшити або погіршити відповідь-реакцію.

Наше спостереження над семантичним аспектом одержаних асоціатів показує, що поняття *Wut* у цілому пов'язане із формуванням нових знань про *гнів*, як наприклад: *Arbeit*, *Ausflippen*, *Befreiung*, *Blitz*, *Chaos*, *Chef*, *Eifersucht*, *Emotion* (2), *Enttäuschung*, *Ernst*, *Freude*, *Hilflosigkeit* (4), *Kauslasser*, *Konflikt*, *Kontrolle* (2), *Kontrollverlust*, *Konzeption*, *Kopf*, *Laut*, *Mut*, *Papa*, *Probleme*, *Schmerz*,

Sprachlosigkeit, Stau, Trauer (2), Unfairness, Ungerechtigkeit (2), Unverständnis, Verrat, Verzweiflung (2), Weinen; hilflos, verrückt; sauer sein (2). Тут на передній край висуюються проблеми різного гатунку: від матеріального-духовного до природно-космічного, від людини-активатора до людини-носія генофонду й репродуктивного діяча, від емоційно-психічного до емоційно-фізіологічного, від соціального до правового, від раціонального до ідеального, від біопсихоенергетичного до смакового.

Вивчення індивідуальних проявів значення одержаних асоціатів виявило наявність імпліцитного культурного ідеалу і моральних преференцій емоційного стану *гніву*. На тлі сказаного *Wut* актуалізується досліджуваними як форма інтенсивного виявлення **емоційного стану** (17 чи 21,52%): а) гніву (*Ärger (2), Ausbruch, Explosion, Hass, Rage, sauer sein (2), Zorn (4)*), б) суму (*Trauer (2)*), в) радості (*Ausflippen, Freude*), г) подиву (*Sprachlosigkeit*); **ознака** (9 чи 11,39%): а) що пов'язана з кольором свіжої крові (*rot (6)*), б) негативної оцінки (*böse, verrückt*), в) нестачі фізичних або інтелектуальних можливостей (*hilflos*); інтенсивне спонтанне вороже **ставлення** до когось, чогось (5 чи 6,33%): (*Aggression (5)*); червона **фарба** (5 чи 6,33%): (*Rot (5)*); почуття **незадоволеності**, викликане нездійсненими чеканнями, мріями, надіями, втратою віри в когось, щось (5 чи 6,33%): (*Enttäuschung, Unzufriedenheit (2), Verzweiflung (2)*); **фізіологічний стан**, який потребує допомоги, підтримки (4 чи 5,06%): (*Hilflosigkeit (4)*); хвилювання, **збудження** (4 чи 5,06%): (*Emotion (2), Gefühlausbruch, Unbeherrschtheit*); **девіантна поведінка** (4 чи 5,06%): а) у межах правового поля (*Ungerechtigkeit (2)*), б) моральний імператив (*Unfairness, Verrat*); негативна **процесуальність** (3 чи 3,8%): (*Schreien (2), Weinen*); **зіткнення** осіб, їхніх ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань тощо (3 чи 3,8%): (*Konflikt, Streit (2)*); будь-яка **перевірка**, нагляд за кимось, чимось (2 чи 2,53%): (*Kontrolle (2)*); позитивна **риса** характеру (2 чи 2,53%): (*Ernst, Mut*); **носії** (2 чи 2,53%): а) активних дій (*Kauslasser*), б) генофонду або сакральної влади на Землі (*Papa*); фізична або інтелектуальна **діяльність** (1 чи 1,27%): (*Arbeit*); **визволення** із неволі, полону, ув'язнення і т.ін. (1 чи 1,27%): (*Befreiung*); електричний **розряд** у негоду (1 чи 1,27%): (*Blitz*); **нестача** добра (1 чи 1,27%): (*Böse*); космічна **субстанція** із якої утворилось земне буття (1 чи 1,27%): (*Chaos*); **роботодавець**, керівник відділу чи фірми (1 чи 1,27%): (*Chef*); металеві й паперові **знаки**, що є мірою вартості при купівлі й продажу товарів (1 чи 1,27%): (*Geld*); верхня **частина** тіла людини або тварини, яка тримається на шиї і в якій знаходиться мозок (1 чи 1,27%): (*Kopf*); **втрата** людиною контролю над чимось, кимось (1 чи 1,27%): (*Kontrollverlust*); інтенсивність досягнення **бажаного** (1 чи 1,27%): (*Eifersucht*); основна **ідея**, концепція, теорія (1 чи 1,27%): (*Konzeption*); членороздільний елемент мови, утворений за допомогою органів мовлення (1 чи 1,27%): (*Laut*); важкі, невирішені **питання** (1 чи 1,27%): (*Probleme*); емоційно-фізіологічне і / чи емоційно-психічне **переживання** (1 чи 1,27%): (*Schmerz*); природний **спокій** (1 чи 1,27%): (*Stau*); **рівень** міжособистісного порозуміння (1 чи 1,27%): (*Unverständnis*).

Різноманіття семантики розглядуваних асоціатів *Wut* засвідчує "енциклопедичну" множинність знань досліджуваних про пізнавальні психічні процеси, вказує на динаміку в словесному відтворенні концептосфери

аналізованого поняття, що простежується в трьох лексико-семантичних гілках зі своїми семантичними мікрополями: субстантивній, ад'єктивній, вербальній, чий кількісний обсяг є досить контрастним: від 1 (вербальна гілка) до 68 асоціатів (субстантивна гілка).

Стереотипами асоціацій *Wut* є *rot* (6), *Rot* (5), *Aggression* (5), *Hilflosigkeit* (4), *Zorn* (4) — всього 24 реакції, різних — 55. Домінування серед асоціатів *rot* (6) свідчить про характерні ознаки вияву емоційного стану *гнів* — людина стає червоною від припливу крові до шкіри обличчя внаслідок сильного збудження. Відтак колір крові є мірилом *гніву*, а сама кров — носієм внутрішнього дисбалансу організму.

Усвідомити *гнів* як забарвлення (*Rot* (5)) — означає усвідомити його інтегральні позачасові пігментно-фізіологічно-емоційно-психічні ознаки.

Гнів як агресивність (*Aggression* (5)) сповіщає не лише про неадекватність людини, її імпульсивну поведінку, а й про реакцію на ситуацію комунікації, рівень якості виховання, негативну рису характеру, прагнення заподіяти іншим фізичну чи моральну травму [20:7]. Слід також зважити й на те, що *гнів* шкодить самій людині (*Hilflosigkeit* (4)), оскільки вона нездатна керувати своєю свідомістю і поведінкою, а отже, досягти успіхів у діяльності, задовольнити певні власні потреби, мобілізувати свої фізичні й духовні зусилля.

Завдяки обуренню (*Zorn* (4)) чи сильному вияву невдоволеності, емоційна діяльність і переживання людини посилюються. Тут *гнів* постає як інтеграційна сила, що пронизує і поєднує суб'єкт, об'єкт і ситуацію невдоволеності як рухливий процес, здатний змінити існуючі стереотипи й породити нові.

Психолінгвістична характеристика відповідей-реакцій спрямована на вивчення їх текстопороджуваної й текстотвірної ролі в перебігу САЕ. Дії досліджуваних у цьому випадку трактуються як різновиди мовленнєвих актів, результатом яких є своєрідні "тексти-примітиви" [10:93-94]. Наближення до процесу породження комунікативних текстів-висловлювань досліджуваними в умовах САЕ демонструють нечисленні реакції-синтагми. Тут стратегія їх поведінки нагадує швидше природну, а не штучно викликану комунікацію.

Виокремленні нами реакції-словоформи й реакції-словосполучення не утворюють зі словом-стимулом предикативних конструкцій, тому можуть вважатися текстами тільки умовно, суто на основі їх семантичної цілісності. Всередині непредикативних реакцій-словосполучень виділяється один тип відношень: неузгодженні зі словом-стимулом, наприклад: *Wut* — *böse*; *Wut* — *hilflos*; *Wut* — *rot* (6); *Wut* — *verrückt*. Безумовно, неузгодженні непредикативні реакції-словосполучення не розраховані на природний процес комунікації, вони лише ілюструють наявність у мовній свідомості досліджуваних стереотипних бінарних граматичних конструктів, які активуються в умовах природної комунікації, трансформуючись і розгортаючись у потрібному для комунікації напрямку.

Таким чином, наведені асоціати — це, передусім, результат певних предметно-логічних і емотивних зв'язків, що являють собою певну семантичну "мережу", "радіус" дії якої покриває і задовольняє природний, штучний й штучно-природний комунікативні акти.

Психологічна точка зору на отримані асоціати передбачає їх розгляд на трьох різних, хоч і взаємопов'язаних рівнях: 1) глибинному, що існує між змістом асоціатів; 2) породжуваному в перебігу САЕ; 3) польовому.

Перший рівень: формально всі види асоціатів є репрезентантами двох найбільш загальних типів будь-яких асоціативних реакцій (АР) — асоціацій за суміжністю (у просторі або у часі) та асоціацій за схожістю. Можливі також нерозчленовані чи синкретичні асоціації [10:95].

До асоціацій за *суміжністю* відносяться асоціати, що не мають спільних суттєвих ознак у своєму змісті із словом-стимулом: *Wut* — *Arbeit, Ausflippen, Befreiung, Chaos, Chef, Eifersucht, Enttäuschung, Ernst, Geld, Freude, Hilflosigkeit (4), Kauslasser, Kontrolle (2), Kontrollverlust, Konzeption, Kopf, Laut, Mut, Papa, Probleme, Schmerz, Sprachlosigkeit, Stau, Trauer (2), Unfairness, Ungerechtigkeit (2), Verrat, Verzweiflung (2), hilflos* — всього 36 чи 45,57% реакцій, різних — 43 чи 54,43%.

Серед асоціатів за *схожістю* можна виділити два різновиди: 1) детермінаційні, чий зміст входить у зміст слова-стимулу як одна із ознак цього змісту: *Wut* — *Aggression (5), Ausbruch, Blitz, Böse, Emotion (2), Gefühlausbruch, Hass, Konflikt, Rage, Weinen, Zorn (4)* — всього 19 чи 24,05% реакцій, різних — 60 чи 75,95%; 2) класифікаційні, чий зміст містить у собі як мінімум одну суттєву ознаку: *Wut* — *Ärger (2), böse, Explosion, rot (6), Rot (5), Schreien (2), Streit (2), Unbeherrschtheit, Unzufriedenheit (2), verrückt* — всього 23 чи 29,11% реакцій, різних — 56 чи 70,89%. Всі наведені приклади пов'язані із *безпосередніми* АР досліджуваних на слово-стимул. *Опосередковані* АР включають якийсь третій імпліцитний член, що поєднує слово-стимул і асоціат, наприклад: *Wut* — [Tätigsein] — *Arbeit, Wut* — [Gefangensein] — *Befreiung, Wut* — [Gewitter] — *Blitz, Wut* — [Ordnung] — *Chaos, Wut* — [Person] — *Chef, Wut* — [Mittel zum Zahlen] — *Geld, Wut* — [Überprüfung] — *Kontrolle (2), Wut* — [Mensch, Tier] — *Kopf, Wut* — [Ton] — *Laut, Wut* — [Gefahr] — *Mut, Wut* — [Schwierigkeiten] — *Probleme, Wut* — [Krankheit, Verletzung] — *Schmerz, Wut* — [Gesprächsart] — *Schreien (2), Wut* — [Behinderung] — *Stau* — всього 16 чи 20,25%, різних — 63 чи 79,75%.

Поряд із названими АР постають і інші, зокрема *синкретичні* АР, які демонструють різні типи відношень: суміжність — схожість, детермінація — класифікація, безпосередність — опосередкованість, їх не можна чітко розмежувати. Так, у АР *Eifersucht* простежуються як відношення суміжності (страх втрати чийсь прихильності), так і класифікаційності (одна із форм емоційного стану страху). Суміщення аналогічних відношень зареєстровано і в АР *Trauer (2)*, яке, з одного боку, вказує на душевний біль через непоправиму життєву втрату, з іншого — ідентифікує форму емоційного стану (горе, сум, печаль). АР *sauer sein (2)* можна тлумачити як безпосередню АР за суміжністю (те, що інтенсивно переживається), так і опосередковану АР (підвищена емоційна збудливість і локалізація психічного переживання через смакові рецептори) — всього 8 чи 10% реакцій, різних — 71 чи 89,87%. Аналіз показує, що домінуючими відношеннями між вербалізованими явищами об'єктивної дійсності є відношення суміжності (45,57%).

Найчастотнішими АР є безпосередні реакції — 74,68%, медіальними з деяким застереженням можна назвати опосередковані АР — 20,25%, найнижчі показники

демонструють синкретичні АР — 5,07%. Такий розподіл АР значною мірою може бути зумовлений лексико-граматичними властивостями слова-стимулу, емоційним станом чи настроєм досліджуваних, їх установкою на САЕ. Безсумнівним є факт, що природні процеси комунікації будуть породжувати дещо інші АР, зміст яких корелюватиме із потребами й мотивацією щодо здійснення комунікативного акту.

Другий рівень: вивчаючи рівень породження АР в САЕ, ми розглядаємо його як *стандартний* (стереотипний) і *індивідуальний* (окремішній). Масове породження АР свідчить про їх автоматичну актуалізацію й механічне відтворення, закріплене в мовній свідомості як результат прочитаного й почутого [9:96]. Наші міркування з приводу стандартних АР враховують частотність вище 2. Зареєстровано всього 24 чи 30,38% АР, різних — 55 чи 69,62%. Домінування останніх ще не означає, що перед нами індивідуальні АР. Тут виділяються АР із частотою 2, всього — 12 чи 15,19%, різні — 67 чи 84,81%.

АР із частотою 2 утворюють маргінальну чи перехідну зону асоціативного поля: між стандартними й індивідуальними АР. Ми глибоко переконані, що певна частка отриманих одиничних АР (35) при збільшенні числа досліджуваних і часу відповіді могла б бути відтворена і відтак перейти у розряд стандартних АР, як наприклад: *Ausbruch, böse, Böse, Hass* <...>, всього — 10 чи 12,66%.

Характер одиничних АР можна представити сімома різновидами: **1)** за установленням причинної залежності: *Wut — Arbeit / Chaos / Chef / Eifersucht / Geld / Hass / Kauslasser / Konflikt / Konzeption / Papa / Probleme / Schmerz / Verrat / Unverständnis* (14 чи 17,72%); **2)** за контрастом: *Wut — Ausflippen / Ernst / Freude / Mut / Sprachlosigkeit / Stau / Weinen* (7 чи 8,86%); **3)** АР по тій же категорії: *Wut — Böse / Hass / Kontrollverlust / Rage* (4 чи 5,06%); **4)** за елементарним визначенням: *Wut — Befreiung / Blitz / Chaos / Explosion* (4 чи 5,06%); **5)** предикативні: *Wut — böse / hilflos / verrückt* (3 чи 3,8%); **6)** за родо-видовими відношеннями: *Wut — Gefühlausbruch / Unbeherrschtheit* (2 чи 2,53%); **7)** частина – ціле: *Kopf* (1 чи 1,27%). Домінування першого типу зумовлене емоційним досвідом досліджуваних. Семантично його асоціати безмежно насичені, репрезентують неповторність АР 14 досліджуваних. Прикладом незвичних одержаних АР можна вважати 2 асоціати: *Konzeption* і *Papa*. Їх породження ґрунтується на основі відношень суміжності чи схожості, що існують між змістовими мовними одиницями й мисленням. Можливо досліджуванні хочуть продемонструвати свій індивідуалізм, самотність і унікальність продукту свого розуму.

Третій рівень: оскільки асоціативне поле тлумачать як прямий психологічний аналог відповідного СТП [9:98], то логічно було б зіставити семантику одержаних асоціатів із СТП "10. *Fühlen, Affekte, <Charaktereigenschaften>*", укладеного Ф. Дорнзейффом [21:171-195]. Слово-стимул *Wut* та деякі його асоціати, зокрема *Zorn* (4), *Ärger* (2), *Hass, böse* зареєстровано в підтемі "30. Гнів, лють" [21:183]. Крім того, стереотипні асоціати *rot* (6), *Rot* (5) інвентаризовано в СТП "7. *Sichtbarkeit, Licht, Farbe, Schall, Temperatur, Gewicht, Aggregatzustände*" у підтемі "21. Червоне" [21:101], *Aggression* (5) — в СТП "5. *Wesen, Beziehung, Geschehnis*" у підтемі "35. Сила, міць" і підтемі "36. Сила, різкість" [21:79], *Hilflosigkeit* (4) — в СТП "2. *Leben*" у підтемі "30. Втома" [21:24]. Слід зазначити, що асоціат *Aggression* (5) простежується і в інших СТП, наприклад, у підтемах 9.3; 10.56; 15.28; 15.47; 15.48; 18.17; 18.29; 18.32, а асоціат *Hilflosigkeit* (4) у СТП №№ 5 і 9,

чий підтеми представлено таким чином: 5.37; 9.47; 9.63; 9.7 [21:646]. Вельми контрастна асиметрія позицій асоціатів і лексем СТП презентує передусім реальне переживання досліджуваних, функціональне, а не морфологічне навантаження асоціатів, розбіжність між штучним і природним комунікативними процесами, механізмами їх творення.

Підсумовуючи, зазначимо, асоціативне поле, як і його мінімальна одиниця — асоціативна пара — є досить складним утворенням, істинну природу яких можна зрозуміти й пояснити лише з кута зору комплексного підходу до вивчення всіх їх суттєвих сторін на лінгвістичному, психолінгвістичному й психологічному рівнях. Крім того, проведений аналіз не надає уявлення про всі можливі асоціати слова-стимулу *Wut*, "мережу" його асоціативних зв'язків відповідно, залишається багато питань про сутність, наповнюваність, динамічність одиничних асоціатів. Одержані асоціати свідчать не тільки про кількісне збільшення семантики *Wut*, але й про її поглиблення та оновлення.

Подальшою перспективою наукового пошуку може бути і має стати вивчення семантики інших асоціатів САЕ чи асоціативне поле слів-стимулів категорії "Емоції, почуття людини" в цілому або окремих слів-стимулів, як наприклад: *Trauer, Verachtung, Schuldgefühl* тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Терехова Д. І. Психолінгвістичний аспект зіставного вивчення лексичної семантики // Проблеми зіставної семантики. — К.: Вид. центр КНЛУ. — 2007. — Вип. 8. — С. 74—79.
  2. Терехова Д. І. Зіставний психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слів української та російської мов // Проблеми зіставної семантики. — К.: Вид. центр КНЛУ. — 2009. — Вип. 9. — С. 62—65.
  3. Фрумкіна Р. М. Психолінгвістика: учеб. пособие. — М.: Академия, 2001. — 320 с.
  4. Практикум по общей и экспериментальной психологии. — Л.: Изд. ЛГУ, 1987. — 255 с.
  5. Ситникова Е. Свободный ассоциативный эксперимент: его место в ряду других методик описания внутреннего лексикона человека // Науковий вісник Херсонського державного університету. — Херсон: Вид. ХДУ. — 2011. — Вип. 13. — С. 30—35. — (Серія "Лінгвістика").
  6. Махачашивілі Р. К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття. — Запоріжжя: ЗНУ, 2008. — 204 с.
  7. Изард К. Э. Психология эмоций: Пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. — СПб.: Питер, 2008. — 464 с.
  8. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посібник. — Луцьк: Вежа, 2008. — 188 с.
  9. Миронова Н. И. Ассоциативный эксперимент: методы анализа данных и анализ на основе универсальной схемы // Вопросы психолінгвістики. — 2011. — № 2(14). — С. 108—119.
  10. Мартинович Г. А. Опыт комплексного исследования данных ассоциативного эксперимента // Вопросы психологии. — 1993. — № 2. — С. 93—99.
  11. Глухов В. П. Основы психолінгвістики: учеб. пособие. — М.: АСТ; Астрель, 2005. — 351, [1] с.
- Довідники
12. САНРЯ. Словарь ассоциативных норм русского языка / [Леонтьев А. А., Клименко А. П., Супрун А. Е. и др.] ; под ред. А. А. Леонтьева / М.: Моск. ун-т, 1977. — 192 с.
  13. НТСУМ. Новий тлумачний словник української мови: В 3 т. / К.: Аконт, 2003. — Т. 2. — 926 с.
  14. Шадських Ю. Г., Піча В. М. Психологія: Короткий навчальний словник: терміни і поняття / Львів: Магнолія 2006, 2008. — 276 с.
  15. Бродовська В. Й., Патрик І. П., Яблонко В. Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові / К.: Професіонал, 2005. — 224 с.
  16. Wahrig Wörterbuch der deutschen Sprache / München: dtv, 2007. — 1151, [1] S.
  17. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Berlin: L., 2008. — 1307, [5] S.
  18. Der Duden: In 12 Bd. / Mannheim: Dudenverl., 2010. — Bd. 10. — 1151, [1] S.
  19. DUW. Deutsch-ukrainisch Wörterbuch / К.: Рад. шк., 1978. — 527, [1] с.
  20. ПС. Психологічний словник / К.: Вищ. шк., 1982. — 216 с.
  21. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / Berlin: WdeG, 2004. — 933, [3] S.

У статті здійснено комплексний аналіз результатів спрямованого асоціативного експерименту на слово-стимул Wut, виокремлено основні види асоціацій, що лежать у основі вербального подразника, окреслено його семантичний зміст як асоціативний вияв.

Summary

The article presents a comprehensive analysis of directional associative experiment on word-stimulus Wut, singled out the main types of associations that are based on verbal stimulus, outlined its semantic content as associative expression.